

Muhadram Şair Lebîd b. Rebîa'nın Hayatı ve Muallakâsındaki Fahr Teması¹

Muhadram Poet Labid b. Rabi'ah's Life and The Fakhr Theme in His Mu'allaqat

Öğr. Gör. Ebubekir MATPAN

İnönü Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagatı
Anabilim Dalı

*Inonu University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences, Department of Arabic
Language and Rhetorics*

Malatya, Turkey

Ebubekir.matpan@inonu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-3571-5087

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 12 Mart / March 2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 15 Haziran / June 2022

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Haziran / June 2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Atıf / Citation: Matpan, Ebubekir . “Muhadram Şair Lebîd b. Rebîa'nın Hayatı Ve Muallakâsındaki Fahr Teması”. *Darü'lhadis İslami Araştırmalar Dergisi* 2 (Haziran 2022), 38-74.

İntihal/ Plagiarism: Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. This article has been scanned by Turnitin. No plagiarism detected.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Ebubekir Matpan).

Yayıncı / Published by: Çankırı Karatekin Üniversitesi Darü'lhadis İslam Araştırmaları Merkezi/ Cankiri Karatekin University Darulhadis Islamic Studies Center

(CC BY-NC 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır./ Licensed under the (CC BY-NC 4.0) International License.

¹ Bu makale İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalında hazırladığımız “Muhadram Şairlerden Lebîd b. Rebîa ve Muallakâsında Öne Çıkan Konular” isimli yüksek lisans tezimizden üretilmiştir./ This article was produced from my M.A thesis, titled “Lebid b. of Muhadram poets issues leading to Rebia and Mualkada” that was approved by the Basic Islamic Studies Department in the School of Graduate Studies of İnönü University in 2018.

Öz

Arap toplumunda önemli bir yeri olan şiir, kökü İslâm öncesine dayanan bir edebiyat türüdür. İslâmiyet'ten sonra da şiir önemini korumaya devam etmiştir. Arap şiirinin bu öneminden olsa gerek, dil âlimleri Arap dili gramerini kurallaştırma yolunda ilk sırada Kur'an'ı esas almakla beraber; ikinci sırada yer alan Arap şiirini referans gösterme konusunda Kur'an'dan daha fazla şiire başvurmuşlardır. Arap edebiyatında fahr teması Câhiliye döneminden itibaren şiirlerde işlenen temalar arasında yer almıştır. Câhiliye döneminin yetiştirdiği en önemli şairler şüphesiz ki muallakâ şairleridir. Bu çalışmada dördüncü muallakâ sahibi olan Lebîd b. Rebîa el-Âmirî'nin hayatı ve yalnızca muallakâsında işlediği fahr temalı beyitler ele alınacaktır. Muallakâ sahipleri arasında İslâm'ı kabul eden tek şahsiyet olması hasebiyle de Muhadram şairler arasındaki yerini almıştır. Lebîd, Câhiliye döneminde var olan şiir temalarının tamamını yazdığı beyitlerinde işlemiş, özellikle tasvir ve fahr temaları konusunda temayüz etmiştir. Şair fahr temasını işlerken dönemin bazı şairlerinde olduğu gibi başkalarının beğenisini kazanmak ya da övdüğü şahsiyetlerden maddi kazanç elde etmek gibi bir yola başvurmamıştır. Onun yazdığı fahr şiirleri kabilesinin veya kabile fertlerinin bahse konu olan özelliklerini anlatmak olmuştur. Lebîd'in bu özelliği onu sadece kendi kavminin nezdinde değil diğer Arap kabileleri arasında da saygın kılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Edebiyatı, Şiir, Muallakât, Muhadram, Lebîd b. Rebîa.

Abstract

Poetry, which has an important place in Arab society, is a type of literature that dates back to pre-Islamic times. Poetry continued to maintain its importance after Islam. Due to this importance of Arabic poetry, although language scholars use the Qur'an in the first place when they apply the rule to the Arabic language grammar;

They used more poems than the Qur'an in reference to Arabic poetry, which ranks in second place. The theme of fakhr in Arabic literature has been among the themes in the poems since the period of Jahiliyyah. Undoubtedly, the most important poets of the period of jahilliyyah are the mu'allaqat poets. In this study, the fourth mu'allaqat owner Labîd b.Rabi'ah al-Amiri's life and the couplets with the theme of fakhr , which he wrote only in his mu'allaqat, will be discussed. Being the only mu'allaqat owner poet whom accepted Islam, he has taken his place among muhadram poets. Labîd had worked all of the poetry themes that existed in the period of jahiliyyah in his couplets, especially in descriptive and fakhr themes. While using the theme of fakhr, he did not look for a way of gaining the admiration of others or gaining financial gain from the personalities he praised, as it was the case with some poets of the period. The fakhr poems that he wrote were to describe the characteristics of his tribe or members of the tribe. This characteristic of Labîd has given him a respected position not only among his own tribe but also among other Arab tribes.

Keywords: Arabic Language and Literature, Poem, Mu'allaqat, Muhadram, Labid b. Rabi'ah

Giriş

Lebîd b. Rebiâ, hem Câhiliye hem de İslâm döneminde yaşamış bir şahsiyettir. Şair dördüncü muallakâ sahibi olup büyük şairler arasında Arap edebiyatındaki yerini almıştır. Şiirlerinde kullandığı dil sebebiyle bazı yazarlar tarafından Câhiliye ve İslâm şairlerinin en iyisi kabul edilmiştir.¹ Lebîd'in hayatına ve muallakâsındaki fahr temasına geçmeden önce muhadramın tanımı yapıp muhadram şairlerin İslâm'a karşı takındıkları tavırları ve şairin yaşadığı dönemin sosyokültürel durumu

¹ Muhammed Cebr Hâmid, *Lebîd b. Rebiâ hayâtuhu ve şî'ruh* (Kahire: Câmîatü'l-Ezher, Risâletü'l-Mâcîster, 1977), 2.

ile bu dönemde şairlere verilen değeri özetlememiz, bu çalışmanın daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.²

Hadreme kökünden gelen Muhadram kelimesinin çoğulu muhadremûndur. Sözlükte: *sünnet olmamak, nesebi karışık olmak*,³ gibi anlamlara gelen bu ifadenin hadis ve edebiyat ilimlerinde farklı tanımları yapılmıştır.⁴ Muhadram denilince ilk olarak hadis ilmi çatısı altında kullanılan “hem Câhiliye hem de İslâm döneminde yaşayıp Hz. Peygamber'in vefatından sonra Müslüman olan kişi” tarifi akla gelmektedir.⁵ Ancak burada Arap edebiyatı açısından söz konusu kelimenin tanımı üzerinde durulmaya çalışılacaktır. Muhadram, bir edebiyat terimi olarak Hz. Peygamberle görüşüp görüşmeme, ona inanıp inanmama konusu dikkate alınmadan ömrünün bir

² Lebîd b. Rebîa ile ilgili yapılan çalışmalar için bk. Abdurrahman Özdemir, *Eski Arap şiirinin zirve isimlerinden biri Lebîd b. Rabîa el-Amiri ve Divanı* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2007); Ahmet Turan Aslan, “Lebîd b. Rebîa ve Muallakâsı”, *İlim ve Sanat Dergisi* 21 (1988), 43-46; Süleyman Tülücü, “Lebîd b. Rebîa” (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003); Süleyman Tülücü, “Büyük bir İslâm şairi: Lebîd”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (30 Haziran 1991); Mehmet Yolcu, “Lebîd b. Rebîa ve Tevhide Çağırın Şiiri”, *Hikmet Yurdu* 1/2 (2008), 111-140; Halil Özcan, “Lebîd b. Rabîa ve Muallakâ'sı”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23 (2010), 81-94; İsmail Hakkı Sezer, “Lebîd b. Rebîa'nın Muallakâsında Doğal Ortam Tavirleri ve İmruu'el-Kays ve Tarafa ile Mukayesesi”, *Nüşa* 12/34 (2012), 79-102. Bu makaleyi adı geçen çalışmalardan ayıran özellik, öncelikle Muhadram şairlerin Arap yarımadasına indirilen dine karşı takındıkları tavır ele alınmıştır. Akabinde Arap toplumunda şiir ve şaire atfedilen değer incelenmiş olup Câhiliye döneminde fahr temasına da atıfta bulunulduktan sonra Lebîd'in muallakâda hangi şiirlerde kedisini hangilerinde kavmini övdüğü beyit sayıları da verilerek konuyla ilgili değerlendirmeler yapılmıştır.

³ Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, thk. Yusûf el-Bîkâî (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1995), “hadrame”894.

⁴ Muhadram kelimesinin Hadis ve Edebiyat tanımları için bk. Yahyâ el-Cübûrî, *şîru'l-muhadramin ve eserü'l-İslâm'i fîhi* (Bağdat: Mektebetü'n-Nahda, 1964), 54-55.

⁵ Muhammed Ali et-Tehânevî, *Mevsûatu keşşâfî istilâhâti'l-fünûn ve'l-ulûm*, thk. Alî Dahrûc (Lübnan: Mektebet Lübnan, 1996), 1/1495; Mehmet Efendioğlu, “Muhadremûn” (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005), 30/395.

kısmını Câhiliye Dönemi'nde, bir kısmını ise İslâm devrinde geçiren ve her iki dönemde de eser ortaya koyan şairlere verilen isimdir.⁶

Muhadram şairlerin İslâm dinine karşı takındıkları tavırlar, yaşadıkları bölgelere göre farklılık göstermiştir. Bunları üç gruba ayırabiliriz:

Medine Şairleri: Bu bölgenin şairleri İslâm'ı kabul edip iman etmeyenlere karşı dinlerini savunmuşlardır. Bunların başında Hz. Muhammed'in (s.a.v.) şairi Hassân b. Sâbit (r.a) (öl. 60/680) gelir. Onun dışında Abdullah b. Revâha (r.a) (öl. 8/629), Kâ'b b. Mâlik (r.a) (öl.50/670) ve sonradan Müslüman olup Kaside-i Bürde eseriyle meşhur olan Kâ'b b. Züheyr (r.a) (öl.24/645) gelmektedir. Bu grupta yer alan kadın şairlerin başında ise Safiyye bint Abdüllmuttalip (r.a) (öl. 20/641) gelmektedir.

Mekke ve Taif Şairleri: Bunlar İslâm dinini kabul etmeyen, öldürülen müşriklerin yasını tutan, Hz. Muhammed'i (s.a.v.), İslâm'ı ve Müslümanları şiiirleriyle hicveden şairlerdir. Bunların öncüleri arasında Abdullah b. Zeberî (öl. 632/15) gelmektedir. Ayrıca bu guruba dahil olmadığı halde İslâm'ı, Hz. Muhammed'i (s.a.v.) ve Müslümanları hicveden Yahudi şair Kâ'b b. el-Eşref (öl.3/624) de bunların arasına yer almıştır.

Bedevî Şairler: Müslüman olup şiiirlerinde İslâm'ın etkisi olmayan şairlerdir. Mütemmim b. Nuveyrete el-Yermûî (r.a) (öl. 30/650) bu grupta sayılabilir.⁷ Bunların şiiirleri Câhiliye şiiirinin devamı olduğundan kendilerine muhadramûn denmesi güçtür. Edebiyat alanında bunlara muhadram denmesi ise bu kavramı genelleştirme kabilindedir.

⁶ Muhammed b. Ebi'l-Hattab Ebû Zeyd el-Kureşî, *Cemheretü eş'ari'l-'Arab fi'l-Câhiliyyeti ve'l-İslâm* (Kahire: Mat'baa'tu nahdati Mısır, ts), 84; Nihad M. Çetin, *Eski Arap Şiiri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları No:1727, Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Enstitüsü, ts.), 6; Ahmet Kâzım Ürün, *Klasik Arap Edebiyatı* (Konya: Çizgi Kitapevi, 2015), 33.

⁷ Hâmid, *Lebîd b. Rebiâ hayâtuhu ve şi'ruh*, 13-15.

1. Lebîd B. Rebîa'nın Yetiştığı Ortamın Sosyokültürel Yapısı ve Bu Dönemde Şairlere Verilen Değer

Söz konusu şairin İslâmiyet'ten önce yaşadığı bu döneme isim olarak verilmiş “Câhiliye” kelimesinden başlayarak sosyal ve kültürel ortama işaret etmek çalışmanın daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Cehalet veya cehl sözlükte, “bilmemek” anlamına gelir. Cehl; kişinin inanç, söz veya davranışları konusundaki bilgisizliğini, cehalet ise kendi dışında kalan durumlara ilişkin bilgisizliğini ifade eder.

Arap toplumunun İslâm öncesi dönemine “Câhiliye” denmesi; Arapların o günkü toplum düzenini sağlayacak semavi bir kitaba sahip olmamaları, yaşamlarını putlara taparak idame ettirmeleri ve kendilerinden kabul etmedikleri insanlara karşı kötülük yaparak toplum içinde sosyal ilişkilere riayet etmemelerine bağlanmaktadır. Modern Arap edebiyatçılarının çoğu, önceden beri kabul edilen “bilgisizlik çağı” şeklindeki bu anlayışa Câhiliye Dönemi'nde yazılan şiirlerden, Kur'ân'dan ve hadisten örnek vermek suretiyle farklı bir yorum getirmişler ve bu dönemi “barbarlık dönemi” olarak tanımlamışlardır. Bu anlamda *Câhiliye*'nin asıl karşıtının “hilim” olduğunu söylemişlerdir.⁸ Nitekim hilim; metânet, güç, sağlık, teennî, sükûnet, bağışlama, yumuşak huyluluk, ahlak ve karakter sağlamlığı gibi manalara gelmektedir. Bu minvalde Câhiliye Dönemi barbarlık ve vahşetin hüküm sürdüğü dönem olarak ifade edilmektedir.⁹ Kur'ân'da yer alan “*hamiyyetü'l-câhiliye*” (Câhiliye taşkınlığı) tabiri ise Arapların uzlaşmaz karakterlerini ifade etmektedir. Bu yüzden İslâm'dan önceki dönemin temel ahlâkî karakteri arasında sayılan kişinin gücüyle böbürlenmesi, kendine güvenmesi, otorite tanınaması, kesin bir şeref duygusu vb. hususlar “cehl” kavramı içinde mütalâa edilmiştir. Bu dönemde bazı Arap kabileleri arasında haram aylarda sık sık meydana gelen *ficar* savaşlarının çıkış nedenlerine bakıldığında Câhiliye toplumunun ahlâkî karakteri daha iyi anlaşılmaktadır. Bu

⁸ Mustafa Fayda, “Câhiliye” (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 7/17-18.

⁹ Goldziher İgnaz, *Klasik Arap Literatürü*, çev. Yüksel Azmi, Er Rahmi (Ankara: İmaj Yayınları, 1993), 16.

savaşlardan ilki, Ukâz panayırında Gifar kabilesinden bir adamın “Arapların en şereflişi benim. Kim benden daha şerefli olduğunu iddia ediyorsa gelsin, kılıcı ile şu ayağıma vursun.” şeklindeki sözlerine karşılık Beni Duhman kabilesinden biri tarafından ayağının kılıçla parçalanması sebebiyle patlak vermiştir. İkinci ficar savaşının çıkış sebebi ise Kinane oğulları gençlerinin, Amiroğulları kabilesinden bir kadına sarkıntılık yapmasıdır. Üçüncü ficar savaşı ise borç ödememe yüzünden çıkmıştır.”¹⁰

Cehl ifadesinin bu anlamıyla Câhiliye şiirlerinde de kullanıldığı görülmektedir. Nitekim muallâka sahibi Âmr b. Külsûm (ö. 584 veya 600) muallakâsının bir beytinde şöyle demiştir (er-Remel):

أَلَا لَا يَجْهَلُنَّ أَحَدٌ عَلَيْنَا فَجَهْلٌ فَوْقَ جَهْلٍ الْجَاهِلِنَا

“Kimse bize karşı zorbalık etmesin yoksa her zorbadan daha zorba oluruz.”¹¹

Bu beyitte cehaletten kasıt, yumuşaklığın zıttı olan kabalıktır.¹² Arap yarımadasında, İslâmiyet gelmeden önce Hz. İsa’dan Hz. Muhammed’e (s.a.v.) kadar geçen süreye bir isim olarak verilen Câhiliye daha geniş bir anlamda ele alınmış, Arapların ilim ve inanç bakımından tam bir bilgisizlik içinde yaşadıkları görüşü yaygınlık kazanmıştır.¹³

Lebîd b. Rebîa’nın yetiştiği çevre, ataerkil kültürün egemen olduğu bir putperest toplumdur. Birkaç bölgede yer alan, önemli merkezleri oluşturan belli başlı şehirler dışında konargöçer yaşam tarzının olduğu, geçim kaynaklarının ise genel olarak hayvancılık ve avcılık olduğu bilinmektedir Mera ve otlak arama sebebiyle bazen göçebelik zorunlu hale gelmiştir.¹⁴

¹⁰ Feriha Özmen, “Dönemin Şiirlerinden Örneklerle Câhiliye Araplarında Ahlak”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 1/3 (01 Eylül 2012), 303-304.

¹¹ Âmr b. Külsûm, *Dîvân Âmr b. Külsûm*, thk. İmîl Bedî Yakûp (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arbî, 1991), 78.

¹² Süleyman Tülücü, “Câhiliye Kelimesinin Mana ve Menşei”, *Atatür Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (1980), 279-280.

¹³ Neş’et Çağatay, *İslâmdan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı* (Ankara: Mars T. ve S.A.Ş Matbası, 1957), 86.

¹⁴ Mehmet Yolcu, “Lebîd b. Rebîa ve Tevhide Çağırın Şiiri”, *Hikmet Yurdu* 1/2 (2008), 111.

İslâm'dan önceki toplum hayatına bakıldığında Arapların şehirli ve bedevî olmak üzere iki sınıfa ayrıldığı görülmektedir. Yerleşmeye müsait yerlerde oturan ve şehirli denen sınıf ziraat ve ticaretle uğraşırken bedevî grup hayvan besleyerek çöl ve açık alanlarda göçebe bir hayat sürüyorlardı. Bu hayat tarzı Arap şairlerinin de şehir ve çöl şairleri şeklinde iki kısma ayrılmasına zemin hazırlamıştır. Lebîd b. Rebîa Arapların periyodik olarak düzenlediği Ukâz panayırlarına katılmış ve şiirlerini okumuştur. Bu panayırarda şiir uzmanı ve eleştirmenlerin teveccühüne mazhar olmuş ve takdirlerini kazanmıştır. Bedeviliğin hâkim olduğu bu dönemde söz konusu edebiyatçı şiire yönelmiş, şairler ve toplum nezdinde en üst merteye olan muallakâ sahibi olmayı başarmıştır.¹⁵ Kendisi inanç, düşünce, hayat tarzı, sosyokültürel çevre, toplumun kayıt defteri ve hafızası konumunda bulunan şiir sanatında önemli bir konumda yer almıştır. Zira şiir ve edebiyat o dönemde toplumun aynası ve tarihi belgeleri konumundadır.¹⁶

Kabilenin tek güç olması, koyduğu kuralların yegâne kural olarak kabul edilmesi, bu kurallara uymayanların kabile dışına atılması, çıkarılanların ise başka bir kabilenin himayesine girmesi ve eski Arap toplumu üzerinde şiirin etkisi¹⁷ günümüz bakış açısıyla değerlendirildiğinde oldukça zor bir durumdur.¹⁸ Bir kabile için şairinin olmaması sadece talihsizlik değil, aynı zamanda bir utanç vesilesi sayılıyordu. Kaynaklarda o dönemdeki kabilelerin diğer kabilelerin şairleri ayarında bir şairden mahrum kaldıkları zaman birden çok kabilenin bir araya gelerek şiir inşad etmek suretiyle hayatta kalma mücadelesi içinde oldukları anlatılır.¹⁹ Şiirin bu derece etkili ve önemli olması, Câhiliye devrinde olduğu gibi İslâmî devirde de şairin uzun bir süre toplumun önde gelenlerinden sayılmasına olanak sağlamıştır. Şair;

¹⁵ Murat Fırat, *Hassân b. Sâbit'in İslâm Sonrası Şiirlerinde Câhiliye Döneminin Etkileri* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans, 2013), 3-4.

¹⁶ Yolcu, "Lebîd", 112.

¹⁷ Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi -I, Cahiliye dönemi* (Erzurum: Fenomen Yayınları, 2009), 1/50.

¹⁸ Çetin, *Eski Arap Şiiri*, 4.

¹⁹ Fırat, *Hassân b. Sâbit*, 4.

kabilesinin diğer kabilelerle yaptığı müzakerelere katılan, bu görüşmelerde kabilesini ve içinde yetiştiği çevreyi temsil eden önemli bir şahsiyettir.²⁰

Okuma yazma bilen fertlerin sınırlı sayıda olduğu ve ümmiliğin yaygın olduğu Câhiliye devrinde şair, bağlı bulunduğu kabilesinin önde gelenlerinden sayılmıştır. O; barış zamanlarında kabilenin övünç sebebi, savaş alanlarında ise çok etkili bir kişiliktir. Şair, kullandığı hicv silahı ile düşmanına kapanması güç yaralar açar, iki kabileyi galeyana getirerek birbirlerine düşürebilirdi.²¹ Dönemin belki de en önemli işlerinden biri olan şiir söyleme hususunda, sahip oldukları üstün yetenekle şairin saldırılarına maruz kalmak istemediklerinden, söyledikleri konusunda ona uyulur veya kendisine görünmemek için bir düşman gibi köşe bucak kaçılırdı.²²

Kabileler arasında meydana gelen savaşlarda bir şair düşman kabilenin eline düşerse onu esir alan kabile kendilerini hicvetmeyeceğine dair ondan söz almadan onu serbest bırakmazdı. Bu durumun İslam'ın ilk dönemine kadar da devam ettiği, Hz. Ömer'in (r.a) (öl. 23/644) insanları hicvetmekten vazgeçmesi karşılığında el-Hutay'e (öl. 59/678) üç bin dirhem veya dinar verdiği ve hatta dilini kesmekle tehdit ettiği anlatılmaktadır. Özellikle de kendini şiirle savunma yeteneği olmayan kişinin o toplumda bir şairin hicivlerine maruz kalmasından daha çok korktuğu başka bir durum yoktu. Hiciv edebiyatı veya başka bir deyişle şiir, Emevîler döneminde de yükselişini sürdürmüştür. Emevîler, şiirin Arap edebiyatına hâkim bir unsur derecesine tekrar getirilmiş olmasıyla birlikte şiirin câhiliye devrinde kalmayıp İslam'ın bazı dönemlerinde bile güçlü bir savaş silahı olarak kullanıldığını göstermişlerdir.²³

²⁰ Çetin, *Eski Arap Şiiri*, 9-10.

²¹ Mahmut Esat, *İslâm Tarihi* (İstanbul: Karaca Ofset Basımevi, 1983), 9-10.

²² Esat, *İslâm Tarihi*, 202.

²³ Ebü'l-Ferec Alî b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Ahmed el-Kureşî el-İsfahânî, *el-Eğâni* (Kahire: Dârü İhyâü't-Türâsi'l-Ârabî, 1963), 2/156-158.

Câhiliye şiirinin doğup geliştiği yer çöl, yani bâdiyedir. Bu sebeple şiir de bedevî hayatın aynası olmuş ve genelde deve, çöl, bâdiye, göçebe hayat, vahalar (çölde su bitkisi olan yer), ırmaklar ve tepeler etrafında yoğunlaşmıştır. Şehirlerde de kimi şairler yetişmiş olmasına rağmen büyük şairlerin tamamına yakını veber/çadır ehli olanlardır. Hem Câhiliye hem de İslâm dönemi edebiyatçıları, şehirli bir şairin bedevi bir şairi geçemediği konusunda hemfikir olmuşlardır.²⁴

Câhiliye toplumunda şiir ve şaire verilen önem Arapların şu geleneğinden kolaylıkla anlaşılabilir: Araplarda herhangi bir kabilede şair yetiştiği zaman diğer kabileler gelip onları tebrik ederlerdi. Bunun karşılığında şair yetiştiren kabile yemekler yapar, ziyafetler verir, kadınlar düğünlerde olduğu gibi bir araya toplanıp çalgılar çalarak eğlenirlerdi. Yaşlılar, gençler ve çocuklar da birbirlerini kutlardı. Çünkü şair; onların şeref ve namuslarının korunması, özellik ve neseplerinin savunulması, babadan oğula tevarüs eden cömertlik ve güzel adetlerinin ebedileştirilmesi, şeref ve şanlarının yüceltilmesi konusunda kabile adına bir misyon yükleniyordu. Dolayısıyla Araplar erkek çocuğun doğmasından ve içlerinden bir şair çıkmasından dolayı sevinç duyuyorlardı.²⁵ Şiirin Câhiliye toplumundaki önemini gösteren başka bir durum ise; iki veya daha fazla kabile arasında savaş öncesinde yapılan kılıç düellosu gibi kabileler tarafından seçilen şairler arasında şiir atışmaları diyebileceğimiz düelloların yapılmasıdır.²⁶

Elimizdeki mevcut kaynaklarda şairin hayatıyla ilgili yeterli bilgi bulunmamasından dolayı kendisini detaylı bir şekilde ele almak güçleşmektedir. Bu durum sadece onun hayatıyla ilgili olmayıp o dönem yaşamış tüm şairler için de geçerlidir.²⁷ Şairimizin tam adı, Ebu Âkil Lebîd b. Rebîa b. Mâlik b. Ca'fer el-Âmirî el-

²⁴ Ömer Ferrûh, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî* (Beyrut: Dârü'l-İlm li'l melâyîn, 1981), 1/89; Yolcu, "Lebîd", 112.

²⁵ Ebû Alî el-Hasen b. Reşîk el-Kayrevânî, *el-Umde fi mehâsini's-şî'r ve âdâbih*, thk. Muhammed Muhyeddîn Abdulhamîd (Kahire: Dârü'l- Cîl, 1981), 1/89; Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi -I*, 1/75.

²⁶ Ürün, *Klasik Arap Edebiyatı*, 19.

²⁷ Yahyâ el-Cübûrî, *Lebîd b Rebîa el-Âmirî* (Kuveyt: Dârü'l- Kalem, 1983), 91.

Ca'feri b. Kilâb b. Rebîa b. Âmir b. Sa'sa el- Âmirî'dir.²⁸ Lebîd, Âmir oğullarının önemli bir kısmını teşkil eden Kilâbların kollarından Ca'fer oğullarına mensup cömertliğiyle meşhur Rabi'a b. Malik'in oğludur.²⁹

Doğum tarihiyle ilgili kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Kaynaklarda M. 560-570 yılları arasında doğduğu yönünde birtakım bilgiler geçse de tam olarak ne zaman doğduğu bilinmemektedir.³⁰ Kendisi kavminin katıldığı önemli olaylara iştirak etmiştir. Bunlardan ilki, Şi'b Cebele Savaşı'dır. Lebîd'in bu savaşa katıldığı zaman henüz dokuz veya on yaşlarında olduğu aktarılmaktadır. Bu savaş, babasının öldürüldüğü Zîâlak Savaşı'ndan sonra meydana gelmiş ve Lebîd amcalarıyla beraber küçük yaşta olduğu halde bu savaşa katılmıştır.³¹

Lebîd b. Rebîa, İslâm'a girmeden önce kendisiyle ilk Müslümanlardan olan Osman b. Maz'ûn (r.a) (öl. 2/623-24) arasında bir atışma geçmiştir. Söz konusu olay, Mekke'de meydana gelmiştir. Lebîd, Mekke'de bulunduğu sırada Hire hükümdarı en-Nu'mân için yazdığı bir methiyeyi Mekkeli müşriklere okur. O sırada Mekke'den Habeşistan'a hicret etmiş olan, ancak el-Velîd b. Muğîre'nin himayesinde Mekke'ye tekrar gelebilen sahabe Osman b. Maz'ûn da o mecliste bulunmaktaydı. Lebîd ilk olarak aşağıdaki beyitte geçen sözleri sarf eder: (el- Hafif):

أَلَا كُلُّ شَيْءٍ مَا خَلَا اللَّهَ بَاطِلٌ وَكُلُّ نَعِيمٍ لَا مَخَالَةَ زَائِلٌ

²⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, çev. Naim Erdoğan (İstanbul: İz Yayıncılık, 2010), 1/203; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğabe fî ma'rifeti's-sahâbe* (Beyrut: Dâr İbn Hazm, 2012), 1052.

²⁹ el-Kureşi, *Cemheretü eş'ari'l-'Arab fî'l-Câhiliyyeti ve'l-İslâm*, 82; Ahmet Hasan ez-Zeyyât, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî* (Kahire: Dâr Nehdat Mısır li't-Tab' ve'n-Neşr, 1977), 58.

³⁰ Hannâ el-Fâhûrî, *el-Câmi' fî târihi'l-edebi'l-'Arabî (el-edebu'l-Kadim)* (Beyrut: Dârü'l-Cil, 1986), 280; Nurettin Ceviz vd., *Yedi Askı Arap Edebiyatının Harikaları* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013), 97.

³¹ el-İsfahânî, *el-Eğâni*, 10/171; Abdurrahman Özdemir, *Eski Arap şiirinin zirve isimlerinden biri Lebîd b. Rabîa el-Amiri ve Divanı* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2007), 66.

“Allah'tan başka her şey batıldır. Ve her nimet şüphesiz yok olmaya mahkûmdur.”³²

Hız. Osman, şairin birinci mısrasını takdirle karşılar ve “Doğru söyledin.” der. İkinci mısrayı okuyunca karşı çıkar ve Lebîd'e bütün müşriklerin önünde bu sözüne itiraz ederek “Yalan söyledin, Cennet nimetleri ebedidir ve asla yok olmayacaktır.” der. Bu durum karşısında şaşırıp kalan Lebîd müşriklere; “Ey Mekkeliler! Bu sizin yeni adetlerinizden midir? Sizin meclislerinizde daha önce misafir bu şekilde rencide edilmezdi.” diyerek bu duruma karşı memnuniyetsizliğini dile getirir. Bu sözler üzerine, oradakiler; “Sen ona aldırma, bu bizim dinimizi terk eden beynsizlerdendir.” derler.³³

Mekke'de meydana gelen bu olayın daha sonraki dönemde Lebîd'in Müslüman olmasında etkili olduğunu ifade edebiliriz. Zira Lebîd, burada bütün olumsuz şartlara rağmen güçlü ve sarsılmaz bir imana sahip bir şahsiyetle karşılaşmış ve ömrünün sonuna kadar bu olayın etkisinde kalmıştır.

Yukarıdaki beytin ilk mısrası olan (el-Hafif) مَا خَلَاَ اللهُ بِاطِلٍ “Allah'tan başka her şey batıldır,” sözünü, Hız. Peygamber (s.a.v.) takdir etmiş ve “Şimdiye kadar şiir olarak söylenmiş en doğru sözdür.” buyurarak beğenisini ifade etmiştir.³⁴ Hız. Peygamber'in kalplerini İslâm'a ısındırmak amacıyla zekât verdiği kimseler (müellefe-i kulûb) arasında bulunan Lebîd, kuvvetli görüşe göre hicri 9 (631) yılında Müslüman olmuştur.³⁵

Lebîd İslâmî davete hayatının ilerlemiş yaşında, yani duygulardan çok akıl ve tecrübenin ön planda olduğu dönemde icabet edip Müslüman olmuştur. Genel yapısı itibarıyla, İslâm'ın ilkeleriyle uyuşan ve onları benimseyen bir kişiliğe sahip olan şair yukarıdaki beyitte ve daha birçok beyitte hayat, ölüm, dünyanın faniliği, zaman

³² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh* (İstanbul: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1979), “Edeb”90; el-Askalânî, *el-İsâbe fi temyîzi's-sahâbe*, 1/204.

³³ el-Askalânî, *el-İsâbe fi temyîzi's-sahâbe*, 1/204.

³⁴ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, “Edeb”90; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğabe fi ma'rifeti's-sahâbe*, 1052.

³⁵ Süleyman Tülücü, “Lebîd b. Rebîa” (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 27/122.

içinde nice kavimlerin ve hükümdarların gelip geçtiği, hiçbirinin dünyaya sahip olamadığı gibi konuları işlediği görülmüştür.³⁶ Lebîd'i, diğer muallaka sahiplerinden ayıran en önemli husus, onun İslâm'ı kabul etmesidir. Diğer muallaka sahiplerinin hiçbiri bu şerefi elde edememiştir. Lebîd, Müslüman olduktan sonra herhangi bir tereddüt ve şüphe içinde olmamıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatından sonra meydana gelen ridde (dinden dönme) hareketlerinin içinde de bulunmamıştır. Lebîd, bedevilere ve kabilesine tebliğ edilen İslâm'da tereddüt yaşamamış, bu yeni dine hayatının sonuna kadar bağlı kalmıştır.³⁷

Dönemin toplumu içinde önemli bir yer edinen şairimiz sadece şiir alanında değil; liderlik, cömertlik, hatiplik gibi o dönemin övülen bütün özelliklerini kendisinde barındıran bir şahsiyettir. O, diğer şairlerin aksine hiçbir şiirinde aşırılığa kaçmamış; Tarafe (öl. 564), Züheyr (öl. 609) ve diğer muallakâ sahibi olan veya olmayan şairler gibi şiirini bir kazanç vesilesi olarak kullanmamıştır.³⁸ Daha çok kendisinin ve kabilesinin sesi olmuş, bu minvalde şiir söylemeyi kendisine şiar edinmiştir. Lebîd, dönemin en birikimli kişilerinden biriydi. Yaşadığı dönemle ilgili bilgiler dışında, geçmişte yaşanmış olan olaylardan da haberdardı. Bu konudaki bilgisi, o dönem için hayretler uyandıracak bir seviyedeydi. Öyle ki, kendisinin yaşadığı dönemden çok önce yaşamış olup izleri dahi kalmayan milletlerin hükümdarlarına ait haberleri ondan ders çıkarmaları için dile getirir ve anlatırdı. Ayrıca okuma-yazmanın çok nadir olduğu o dönemde okur-yazar olmasıyla da biliniyordu.³⁹

Câhiliye şiirlerinde olmayan birçok tarihi bilgi Lebîd'in şiirlerinde mevcuttur. Şiirlerinde İrem, Ad, Himyer, Tübbâ kralları ve halkları ile Hz. Dâvûd (a.s), fil vakası ve en-Nu'mân b. Munzîr'le ilgili bilgilere rastlanır. Kendisinin Araplara has olan

³⁶ el-Cübûrî, *Lebîd b Rebîa el-Âmirî*, 135; Özdemir, *Lebîd b. Rabîa*, 75.

³⁷ el-Cübûrî, *Lebîd b Rebîa el-Âmirî*, 140.

³⁸ Carl Brockelmann, *Tarihu'l-edebi'l-'Arabî*, çev. Abdulhalîm en-Neccâr (Kûm: Darü'l-Kitâbi'l-İslâmî, 2005), 1/145.

³⁹ el-Cübûrî, *Lebîd b Rebîa el-Âmirî*, 162-168; Özdemir, *Lebîd b. Rabîa*, 79-80.

nesep ve soy bilgisine de değinmek gerekir. O, Araplar arasında soy ağacını Adnan'a kadar ulaştıran az sayılı kişilerden biridir.⁴⁰ Bu birikimlerin yapmış olduğu seyahatlerden kendisine miras kaldığını söylemek yanlış olmaz. Lebîd, Araplar arasında ahde vefaya bağlılık gösteren ender şahsiyetlerinden biridir. Annesinin önceki evliliğinden olan üvey kardeşi Erbed'e öldüğü zaman yazdığı mersiyeler, amcası Ebû Berâ'ya duyduğu sevgi, saygı ve muhabbet onun ahde bağlılığını ortaya koymaktadır.⁴¹

Şairin en önemli vasıflarından birisi de babası Rebîa'dan aldığı cömertliktir. O; etrafında bulunan fakir fukarayı yedirir, ihtiyaçlarını karşılardı. Bu âdeti, Câhiliye Dönemi'nden beri vardı. Lebîd'in Müslüman olmadan önce kumardan kazandığı paraları yoksullara dağıttığı söylenmektedir.⁴² Câhiliye Dönemi'nde kıtlık ve soğuşun habercisi olarak sayılan saba rüzgârının estiği her vakit yoksulları doyuracağını ahdetmiş ve bu ahdine ömrünün sonuna kadar bağlı kalmıştır. Bunun dışında Lebîd'in iki yemek kabı vardı. Onları her gün doldurur ve yoksullara dağıtırdı. Öyle ki kendisi hakkında "Deve kesmeyip kan dökmediği gün görülmemiştir." denmiştir.⁴³ Bu alışkanlığını kendi yurdu olan Necid'de varlıklı durumdayken yerine getirmiş, Müslüman olup Kûfe'ye yerleştikten sonra da kısıtlı imkânlarına rağmen devam ettirmiştir.⁴⁴

Yukarıda anlatılanlara ek olarak onun Câhiliye toplumunun alışkanlıklarından tamamıyla uzak olduğunu söylemek de doğru olmaz. Kendisi, yukarıda da değindiğimiz üzere kumar oynamış ve kazançlarını yoksullara dağıtmıştır. İçkiyi de bir cömertlik nişanesi olarak şiirlerinde zikretmiştir. Ancak unutulmamalıdır ki içki

⁴⁰ Muhammed Ali el-Hüsni, *Dîvânü'l-arap mevsûatu Lebîd b. Rebîa* (Ebu Dabî: Dârü'l-kütübü'l-Vataniyye, 2012), 50-51.

⁴¹ el-İsfahânî, *el-Eğâni*, 14/321.

⁴² Özdemir, *Lebîd b. Rabîa*, 81; Ahmet Turan Aslan, "Lebîd b. Rebîa ve Muallâkası", *İlim ve Sanat Degisi* 21 (1988), 43-44.

⁴³ el-Cübürî, *Lebîd b Rebîa el-Âmirî*, 168-169.

⁴⁴ Özdemir, *Lebîd b. Rabîa*, 81.

ve kumar Câhiliye toplumunda kerem ve cömertliğin nişanesi olarak addediliyor, kişinin cömertliği bu ikisiyle ölçülüyordu. Lebîd de, kendisini ve kavmini övmeyi seven bir şahsiyetti. Kavmini överken onlarla gurur duyar, onlara mensup olmasından duyduğu memnuniyeti dile getirir ve onların diğer kabilelerde bulunmayan meziyetlerinden bahsederdi. Kendi nefsinin överken de kahramanlık, cömertlik, ahde vefa vb. hasletlerini anlatırdı. Lebîd, söylediği fahr (övünme) şiirlerinde orta yolu tutmuş ve aşırıya kaçmamıştı.⁴⁵

2. Câhiliye ve İslâm Döneminde Lebîd b. Rebîa

Lebîd, Câhiliye Dönemi'nin saygın şairlerinden biri sayılmıştır. Onun hakkında yazarlar kendisini *muallakâti's-seb'a'* şairleri arasında saymışlardır.⁴⁶ Lebîd, Câhiliye Dönemi'nde kabilesine çok hizmet etmiş şairlerin başında gelir. O; kavmini takdir eder, savunur, kara günde onların yanında yer alır ve acılarını dile getirirdi. Önemli gün ve olaylarda ön plana çıkmış kahramanlara şiirlerinde yer vermiş ve onları sonraki nesillere aktarmıştır.⁴⁷

Lebîd; Câhiliye Dönemi'nde söylediği şiirlerinde hiciv, vâsf, fahr, hamaset ve medihe çokça yer vermiştir. Fakat bu medihin kendisine, babasına, dedelerine ve kabilesinden olan yakınlarına yönelik olduğu görülür. Ayrıca kabilesinin cesareti, savaşlarda gösterdikleri başarıları ve iyilikleriyle de övünürdü. Kasidelerinde kendi sıfatlarından, gece arkadaşlarıyla yaptığı yolculuklarından, başkalarına ikram ettiği içkilerden ve aç insanları doyurmasından bahsederdi. Muallakâsında olduğu gibi kasidelerine mukaddimelerle başladılar. Mevkileri (diyar) ve sevgilileri zikretmekle kasidelerine giriş yapar, daha sonra uzun çölleri devesiyle nasıl geçtiğini dile getirip devesinin yavrusunu kaybetmiş ineğe benzediğini ifade ederdi. Ardından da

⁴⁵ el-Cubûrî, *Lebîd b. Rebîa el-Âmirî*, s. 176; Özdemir, *Lebîd b. Rebîa el-Âmirî ve Divanı*, s. 84.

⁴⁶ Ebu Abdillâh el-Hasan b. Ahmed ez-Zevzenî, *Şerhü'l-mu'allakâti'l-aşr* (Beyrut: Mektebetü'l-Hayât, 1983), 156; Mustafa el-Gâlâyînî, *Ricâlü'l-muallakâti'l-aşr* (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1988), 164.

⁴⁷ Yolcu, "Lebîd", 120.

kendisinin ve kabilesinin cömert oluşuyla övünürdü. Lebîd'in Câhiliye Dönemi'ndeki kasideleri genel anlamda bu minvaldeydi. Söylediklerini pekiştirmek için bazen tabiat olaylarından, özellikle de yağmurdan bahsedirdi.⁴⁸ Şair Câhiliye Dönemi'nde belagatiyle kabilesine hizmet etmiş olmakla da övünmüştür. Meşhur bir şair olduğu zaman da kabilesine sadık kalmış ve dönemin diğer şairleri gibi kabilesini bırakarak gezici bir şair olmayı uygun görmemiştir.⁴⁹

Lebîd'in Müslüman olduktan sonra ki hayatını anlatmaya başlamadan önce o dönem Arap toplumunda yaygın olan şirk dışında herhangi bir inanca sahip olup olmadığı bilinmemektedir. Elimizdeki kaynaklarda Brockelmann'ın (öl.1375/1956) dışında bu konuyla ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Brockelmann, “*Tarihu'l-edebi'l-Arabî*” adlı eserinde Lebîd'in, Câhiliye Dönemi'nde dini meselelerle ilgilendiğini ve onun Hristiyanlıkla ilgili bazı bilgilere sahip olduğu ancak onun bu dine mensup olup olmadığı hakkında kararsız kaldığı anlaşılmaktadır.⁵⁰ Ancak Lebîd, Müslüman olmadan önce aşağıdaki beyit dikkate alındığında onun Câhiliye Dönemi'nde Allah'ın varlığına ve birliğine, ahiret gününe ve o günde hesap vermeye inanan bir şahsiyet olduğunu söylemek mümkündür.⁵¹ Söz konusu beyit şu şekildedir (Kâmil):

وَكُلُّ أَمْرٍ يُومَأُ سَيَعْلَمُ سَعْيُهُ إِذَا كُتِبَتْ عِنْدَ إِلَهِ الْمُحَاصِلِ

“Her İnsan bir gün yaptıklarından haberdar olacaktır, Allah katında hesap görülünce.”⁵²

⁴⁸ Brockelmann, *Tarihu'l-edebi'l-Arabi*, 1/145.

⁴⁹ Halil Özcan, “Lebîd b. Rabîa ve Muallakâ'sı”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23 (2010), 44.

⁵⁰ Brockelmann, *Tarihu'l-edebi'l-Arabî*, 1/127.

⁵¹ Mahmut Kafes, “Muallakâlarda Hayvan ve Bitki Tasviri”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 35 (2016), 151.

⁵² Hamdû Tammâs, *Dîvân Lebîd b. Rebîa* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 2004), 1/48; el-Hüsni, *Dîvânü'l-arap mevsûatu Lebîd b. Rebîa*, 85.

Lebîd'in bu şiiri, onun İslâm'dan önce Hanîf dininin inancına sahip olduğunu, dolayısıyla da şiirlerinde put ve putperestliği çağrıştıracak ifadelere yer vermediği ifade edilmiştir.⁵³

Şair, Câhiliye Dönemi'nde sevilen, beğenilen özellikleri kendisinde cem etmiş bir şahsiyettir. Dolayısıyla İslâm'a girdikten sonra da bunlara İslâm'ın güzelliklerini de ekleyerek sade bir hayat yaşamayı tercih etmiştir. Müslüman olduktan sonra Allah'ın kitabı olan Kur'ân'ı Kerim'i okuyup ezberlemekle meşgul olmuştur. Kısacası daha önceden yaşadığı zâhidâne hayatı devam ettirmiştir.⁵⁴ Lebîd, Medine'ye gelip Müslümanlığını açıkladıktan sonra kavminin yanına dönmüş ve vaktini Kur'ân okumakla, çevresindeki insanlara öldükten sonra dirilmeyi, cenneti, cehennemi, ahirette karşılaşacağı mükâfatı veya cezayı hatırlamakla geçirmiştir.⁵⁵

Lebîd'in Müslüman olduktan sonra şiire devam edip etmediği hakkında tartışmalar olmuştur. Kimi yazarlar sadece tek bir beyit söylediğini iddia etmiş⁵⁶ ancak hangi beyit olduğu konusunda ihtilaf etmişlerdir.⁵⁷ Bir rivayete göre Hz. Ömer (r.a) kendi hilafetinde o günkü Kûfe valisi olan el-Muğîre b. Şu'be'ye (r.a) (öl. 50/670) bir mektup yazmış ve ondan Kûfe'de bulunan şairlerin Müslüman olduktan sonra söylemiş oldukları şiirleri yazılı halde kendisine göndermesini istemiştir. Vali, Kûfe'de bulunan şairleri toplayarak onlardan halifenin isteğini yerine getirmelerini

⁵³ el-Cübûrî, *Lebîd b Rebîa el-Âmirî*, 183.

⁵⁴ el-Kureşi, *Cemheretü eş'ari'l-'Arab fi'l-Câhiliyyeti ve'l-İslâm*, 85; el-İsfahânî, *el-Eğâni*, 14/345.

⁵⁵ Aslan, "Lebîd b. Rebîa ve Muallâkası", 43.

⁵⁶ Bu konu hakkındaki tartışmalar için bk. İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğabe fi ma'rifeti's-sahâbe*, 1052; eş-Şeyh Ahmed el-İskenderânî-Annânî eş-Şeyh Mustafa, *el-Vasît fi'l-edebi'l-'Arab ve't-târih*, 1919, 73; Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-şuâra* (Kahire: Dârü'l-Hadîs, 1958), 267; Osman Zeki Soyuyiğit, *el-Edebü'l-'Arabî* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2015), 51; el-Gâlâyînî, *Ricâlü'l-muallakâti'l-'aşr*, 169; Ebu Bekir Muhammed b. El-Kâsım el-Enbârî, *el-Muâlâlâktü's-seb'* (Kuveyt: Mektebetü'l-Kuveyti'l- Vataniyye, 2003), 104; Tammâs, *Divân Lebîd b. Rebîa*, 1/6; Tülücü, "Lebîd b. Rebîa", 27/122.

⁵⁷ Bedriyye Münevver Uteybî, *el-Esâlibu'l-inşâiyye fi şi'ri Lebîd b. Rebîa* (Mekke: Câmiatü Ümmü'l-Kurâ, Risâletü'l-Mâcîster, 2009), 18.

istemiştir. Sıra Lebîd'e gelince, isterlerse Câhiliye Dönemi'nde söylediği şiirlerinden bir tanesini yazabileceğini söylemiştir. Bu talebi kabul edilmeyince eve dönerek bir sayfaya Bakara Sûresinden âyetler yazarak getirmiştir. Bunun ne olduğu sorulduğunda “Müslüman olduktan sonra Allah şiir yerine bana bunu ihsan etti.” demiştir.⁵⁸ Diğer bir rivayette, Hz. Ömer'in kendisi Lebîd'den, İslâm'da söylediği bir şiirini kendisine okumasını istemiş, o da Bakara Sûresini okuyarak şu şekilde cevap vermiştir: “Allah, bana Bakara ve Âl-i İmrân surelerini öğrettikten sonra bana şiir söylemek yaraşmaz.” Hz. Ömer, bu cevabı çok beğenmiş ve maaşına 500 birim daha ekleyerek önceden 2.000 dinar veya dirhem olan maaşını 2.500'e çıkartmıştır.⁵⁹

Lebîd'in, Müslüman olduktan sonra şiir söylemediğini iddia edenler ilk dönem tarihçi ve edebiyatçılar olmuştur. Sonradan gelenler ise konuyu gereğince irdelemeden aynı görüşü tercih etmişlerdir.⁶⁰ Ancak gerçek şu ki Lebîd Müslüman olduktan sonra da şiir söylemiştir.⁶¹ Onun şiir söylemediğini iddia etmek yerine İslâm'a girdikten sonra Câhiliye Dönemi'ndeki üslubunu değiştirdiğini ve bu yeni dinin ruhuna uygun şiirler söylediğini ifade etmek daha doğru olur. Zira o, şiiri bir sanat olarak değil; yeni girdiği dine hizmet olarak görmüştür.⁶² Müslüman olduktan sonra Kur'ân-ı Kerim'e yönelmiş; onun fesahat, belagat ve icazına hayran kalmıştır. Çünkü onda bulunan eşsiz üslubu başka hiçbir şair ve şiirde bulamamıştır.⁶³

Ayrıca Lebîd gibi Câhiliye Dönemi'nde şiirleri Araplar tarafından beğenilen bir şahsiyetin şiiri tamamıyla bırakması vakiya ve dönemin şartlarına bakıldığı zaman olası bir durum olarak gözükmemektedir. Ayrıca burada İslâm'ın şiiri yasaklamadığını dile getirmekte fayda var. İslâm bunu düşmanlarına karşı bir silah

⁵⁸ el-Gâlâyînî, *Ricâlü'l-muallakâti'l-aşr*, 169.

⁵⁹ İbn Kuteybe, *eş-şî'r ve's-şuâra*, 267; el-Cübûrî, *Lebîd b Rebîa el-Âmirî*, 380-381; İsmail Güleç, “İslâm'da Şiir ve Şâir Algısına Dair Kimi Tespitler”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 13 (2014), 8.

⁶⁰ Hâmid, *Lebîd b. Rebiâ hayâtuhu ve şî'ruh*, 63-64.

⁶¹ Brockelmann, *Tarihu'l-edebi'l-Arabî*, 1/145.

⁶² el-Cübûrî, *Lebîd b Rebîa el-Âmirî*, 183-184; Hâmid, *Lebîd b. Rebiâ hayâtuhu ve şî'ruh*, 67-68.

⁶³ el-Gâlâyînî, *Ricâlü'l-muallakâti'l-aşr*, 170.

olarak kullanmıştır.⁶⁴ Şairin Müslüman olduktan sonra da şiir söylediğini ortaya koymak açısından onun divanına bakmak yeterlidir.⁶⁵

Şair, Müslüman olduktan sonra Kûfe şehrine yerleşmiş ve geri kalan ömrünü burada geçirmiştir.⁶⁶ Müslümanlar arasında meydana gelen ve Hz. Osman'ın (r.a) (öl. 35/656) şehit edilmesiyle başlayıp Hz. Ali'nin (r.a) (öl. 40/661) şehit düşmesine kadar devam eden fitne olaylarına karışmamış; kendisini ibadete, Kur'ân okumaya ve Müslümanlara nasihat etmeye adanmıştır. Özellikle bu dönemde fitneden uzak durmaya gayret göstermiştir. Kaynaklarda kendisiyle ilgili bu dönemle alakalı herhangi bir bilgi verilmemiştir.⁶⁷

Lebîd ile ilgili şöyle bir soru akla gelebilir: Diğer Müslüman şairlerden Hassan b. Sabit ve Abdullah b. Ravaha gibi kendisi niçin Hz. Peygamber'i öven şiirler söylememiştir? Cevap olarak yukarıda söylendiği gibi o, Müslüman olduktan sonra Kur'ân'la meşgul olmuş, fesahat, belagat ve eşsiz icazı karşısında artık şiir söylemeyi eskiden olduğu gibi bir sanat olarak icra etmemiştir. İkinci olarak da Lebîd, kaynakların verdiği bilgiye göre hicretin 9. yılında yaşı ilerlemiş olduğu bir dönemde İslâm'a girmiş ve artık eskisi kadar şiir söylemeye meraklı olmamıştır.⁶⁸

Şair uzun bir ömür yaşamıştır. Kimi rivayetler yaklaşık 150 yıl yaşadığını ve Hz. Osman'ın halifeliğinin sonlarına doğru (35- 38 /665-669) Kûfe'de vefat ettiği yönündedir.⁶⁹ Başka bir rivâyet ise onun yine Hz. Osman'ın halifeliği döneminde Velîd b. Ukbe b. Ebî Muayt'ın (r.a) (öl. 61/680-81) Kûfe valiliği yaptığı sırada 140 yaşında vefat ettiğini aktarmıştır.⁷⁰ Bir diğer rivayete göre ise Hz. Muâviye (r.a) (öl.

⁶⁴ Soyuyiğit, *el-Edebü'l-'Arabî*, 74; Uteybî, *el-Esâlibü'l-inşâ'iyye fi şî'ri Lebîd b. Rebîa*, 20.

⁶⁵ Müslüman olduktan sonra söylediği şiir örnekleri için bk. Tammâs, *Dîvân Lebîd b. Rebîa*, 1/15; el-Hüsni, *Dîvânü'l-arap mevsûatu Lebîd b. Rebîa*, 98.

⁶⁶ Brockelmann, *Tarihu'l-'edebi'l-'Arabî*, 1/145.

⁶⁷ el-Cübûrî, *Lebîd b. Rebîa el-Âmirî*, 151.

⁶⁸ Hâmid, *Lebîd b. Rebîa hayâtuhu ve şî'ruh*, 72.

⁶⁹ İbn Kuteybe, *eş-Şî'r ve ş-şuâra*, 267; İbnü'l-Esrîr, *Üsdü'l-ğabe fi ma'rifeti's-sahâbe*, 1053.

⁷⁰ el-Gâlâyînî, *Ricâlü'l-muallakâti'l-'aşr*, 173.

60/680) döneminde hicri 40 veya 41 yıllarında 157 yaşında vefat etmiş ve Ben'i Ca'fer b. Kilâb sahrasına defnedilmiştir.⁷¹

3. Câhiliye Döneminde Fahr Teması

Sözlükte, *övünmek*,⁷² *iftihar etmek*, *kendi kendini övmek*,⁷³ gibi anlamlara gelen fahr kelimesi edebiyat terimi olarak “şairlerin kendilerinden, kabile, soy, nesep, inanç, din, mezhep ve meşreplerinden edebi ve siyasi güçleriyle şiirdeki ustalık, yetenek ve faziletlerinden, hatta mal ve eşyalarından veya hayat tecrübelerinden övünerek söztükleri şiir türü” olarak ifade edilir.⁷⁴

Çoğunlukla kasidenin bir bölümü olarak methiyeden sonra gelen fahr, bazen şiirin diğer bölümleri arasında beyitler halinde yer alır; bazen de müstakil olarak nazmedilir. Fahr, içeriği itibarıyla methiyeyle aynı olduğu için methiyede güzel olan her şey fahrda güzel; çirkin olan her şey fahrda çirkin sayılmıştır.⁷⁵ Bu bakımdan överken de övünürken de yaratılıştan gelen ve kalıcı olan vasıf ve faziletlerin dile getirilmesi istenir. İnsanın diğer canlılara olan üstünlüğü akıl, iffet, adalet ve kahramanlık gibi dört ana meziyeti sebebiyledir. Dolayısıyla eski Arap toplumunda bu ana hasletler ve bunlara bağlı diğer doğal vasıflarla övmek olumlu karşlanır, bunların dışındakilerle yapılan övgü ise hoş görülmezdi.⁷⁶

⁷¹ el-İskenderânî-Annânî, *el-Vasît fi'l-edebi'l-'Arab ve't-târih*, 73; Tülüçü, “Lebîd b. Rebîa”, 27/122.

⁷² el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, “fhr” 410.

⁷³ Celaluddin Muhammed b. Mukerremu'l-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Kahire: Dârü'l-Meârif, 1980), “fhr” 4/67; Cebbûr Abdu'n-Nûr, *el-Mu'cemü'l-edebî* (Beyrut: Dârü'l-'İlm Li'l-melâyîn, 1984), 245.

⁷⁴ Saide Ali Abdolvâhid, *Binyetü'l-kasidetü'l-Câhiliyye* (Sudan: Ümmü Dermân Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2007), 72-73; Halim Öznurhan, “Arap Şiirinde Fahr Teması”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (2006), 149; İsmail Durmuş, “Fahr” (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 12/79.

⁷⁵ Çetin, *Eski Arap Şiiri*, 87-88; Ürün, *Klasik Arap Edebiyatı*, 22.

⁷⁶ Hüsnî Abdulcelîl Yûsuf, *el-Edeb'l-câhilî, kadâyâ ve funûn ve nusûs* (Kahire: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 79-81; Şevkî Dayf, *Târihu'l-edebi'l-'Arabî (el-'Asru'l-Câhilî)* (Kahire: Dârü'l-Meârif, 1960), 212-214; Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi -I*, 1/151-152.

İnsan tabiatında övünme ve övülme arzusu bulunduğundan fahr, edebî sanatlar içerisinde insan fıtratını en iyi gösteren ve insanın içinin dışa yansımaları sağlayan bir araç olarak görülür. Şair bu konuyu işlerken övgüye değer özelliklerini sayıp kötülüklerini güzel gösterir.⁷⁷ Edebiyatın olduğu her zaman ve mekânda fahr teması da var olmuştur. Özellikle de Câhiliye dönemi Arapları övünmeye aşırı düşkün olduklarından Câhiliye Dönemi şiirinde bu konunun çokça işlendiği mülâhaza edilmektedir.⁷⁸ Bunun dışında eski Araplarda kabileler arasındaki çekişmelerde diğer kabilelere sözle de üstünlük kurulabilmesi için onların kusurlarının dile getirilmesi yanında kabilenin özelliklerinin anlatılmasına ihtiyaç duyuluyordu.⁷⁹ Câhiliye Dönemi'nde bazı mevsimlerde düzenlenen ve insanların diğer kabile mensuplarıyla karşılaşarak birbirlerine karşı övünüp (mufâhare) hasımlarını yerdikleri panayırlar fahr şiirlerinin gelişmesinde etkili olmuştur.⁸⁰

Fahr, şairin doğal bir insan eğilimi olarak kendini sevmesinden dolayı nefsinin veya insanları övdüğü bir lirik şiir sanatıdır. Câhiliye döneminde fahr başlı başına bir amaç değildi. Ancak düşmanları korkutmak, şaire ve dolayısıyla mensubu olduğu kabileye karşı daha ihtiyatlı davranmaları konusunda dolaylı bir yöntem olarak kullanılıyordu. İnsan doğası gereği kendini sever, kendisi hakkında çok düşünür ve kendisini diğer insanlarla karşılaştırır. Ancak genellikle başkalarının tüm kusurlarını görürken kendi kusurlarını görmez.⁸¹

Araplar, doğası gereği gururlu bir kişiliğe sahiptiler. Bu nedenle asırlar boyunca şiirlerinde çok fazla fahr temasını işlemişlerdir. Arap yarımadasında yaşayan kabileler, kendi aralarında sürekli bir mücadele içerisindeydiler. Onların bu

⁷⁷ el-Kayrevânî, *el-Umde*, 1/194.

⁷⁸ Aîşe Abdurrahmân Bint eş-Şâtî, *Kiyemün cedidetün li'l- edebi'l -arabi'l-kadîm ve'l- müâsır* (Kahire: Dârü'l-Meârif, 1970), 36.

⁷⁹ Abdolvâhid, *Binyetü'l-kasidetü'l-Câhiliyye*, 75.

⁸⁰ Yûsuf, *el-Edeb'l-câhilî, kadâyâ ve funûn ve nusûs*, 92; Bint eş-Şâtî, *Kiyemün cedidetün li'l- edebi'l -arabi'l-kadîm ve'l- müâsır*, 83; Soyuyiğit, *el-Edebü'l-'Arabî*, 25.

⁸¹ Sirâcüddîn Muhamed, *el-Fahru fi's-şi'ri'arbî* (Lübnan: Dârü'r-Râtib, 2011), 5-6.

çekilmesi fahr sanatının ortaya çıkması için de uygun zemini hazırlamıştır. Yine insanın doğa ve diğer insanlarla olan mücadelesine ek olarak çöl hayatının tehlike ve zorluklarına göğüs germesi de bu temanın şiirlerde kendisine yer bulmasını sağlamıştır. Ayrıca çöl toplumu, birçok kabilenin ittifaklar kurmasını ve savaşlara katılmasını sağlayan aşiret fanatizmine dayanmaktaydı. Bütün bu hususlar şairleri, kahramanlıkları dile getirmek ve kabilenin konumunu güçlendirmek için harekete geçirmiştir.⁸²

Çölde yaşam imtina etme üzerine inşa edilir. Bu yüzden tüm idealler yüksektir. Badiyede su ve otlak olmadığı için şairlerin dillerini alevlendiren birçok savaş patlak vermiştir. Çöl hayatının doğası kabile fertlerine idealleri, misafirperverliği, rahatlığı ve iyi komşuluğu empoze eder. Câhiliye Arap şiirini okuyan birisinin, şairlerin söylediği birçok ahlaki ve sosyal değeri bu şiirlerde görmesi mümkündür.⁸³ Bu dönemde şairlerin fahr teması altında şu temaları işlediği rahatlıkla tespit edilebilir: Cesaret, gurur, cömertlik, sadakat, zorluklar karşısında metanet, risk alma, sakin yaşamla alay etme, bedevi yaşamından gurur duyma, yağmur yağacak yer aramak için hareket etme, savaş araç ve gereçleriyle gurur duyma, intikam alma...⁸⁴ Bu temaları muallaka sahipleri dâhil o dönemde yaşayan şairlerin şiirlerinde kullandıklarını söylemek yanlış olmaz.

Yukarıdaki özellikler çalışmanın konusu olan Lebîd b. Rebîa için de geçerlidir. Zira kendisi de o toplumun bir parçasıydı ve doğal olarak şiirleri, etrafında cereyan eden olaylara göre şeklini alıyordu.

Bu tür şiirler, İslâmî fetihler döneminden sonra da devam etmiştir. Basra'daki Mîrbed, Kûfe'deki Kunâse panayırlarında kültürümüzdeki âşik atışmalarına benzer şekilde şair, kabilesinin övgüye değer niteliklerini ve asaletini ortaya koymak için bir kaside söylerdi. Bunu yaparken de rakip kabilenin şairine sataşır. Bunun üzerine

⁸² Muhamed, *el-Fahru fi'ş-şi'ri'arbî*, 7.

⁸³ Soyyiğit, *el-Edebü'l-'Arabî*, 74.

⁸⁴ Muhamed, *el-Fahru fi'ş-şi'ri'arbî*, 7-15.

rakip kabilenin şairi de aynı vezin ve revîde bir kaside ile ona karşılık verirdi. Bu arada şairlerin taraftarları da etraflarında toplanarak şiirlere yönelik beğenilerini ifade ederlerdi. Bu tür atışmalar, nakîza/nekâiz (atışma/atışmalar) adı verilen yeni şiir türünün ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.⁸⁵

4. Lebîd b. Rebîa'nın Muallakâsındaki Fahr Teması

Lebîd'in muallakâsı, Kâ'be duvarına asılan kasideler arasında dördüncü sırayı alır. Bu kasidenin nazmediliş sebebi, önemli bir iş veya tarihi bir hadise değildir. Şair, onu yalnızca duygularını dile getirmek için ortaya koymuştur. Lebîd, bu kasidesinde eski diyarların zihinlerde canlandırılması noktasında öteki muallakâ sahiplerinden üstün görülür. Bu kaside diğer muallâkalar gibi, felsefi ve sosyal meseleleri ihtiva etmezse de latif teşbihleri, başarılı tavsifleri ve yüksek hamasi ifadeleriyle yâd edilmeye değer bulunmuştur. Bu önemli muallakânın beyit sayısı kaynaklarda farklı zikredilmiştir.⁸⁶ Lebîd muallakâsında duyguları, bedevi hayatın ıssızlığını, yalnızlığını, acıklı hallerini, derin ve engin manalarını işleyerek o günün hayatını, özellikle de bedevi hayatı anlatmak suretiyle vafetmiştir.⁸⁷ Muallakâsını diğer muallakalar gibi tamamen klasik kaside tarzında nazmetmiştir.

Lebîd'in muallakâsı Câhiliye Döneminde nazmedilen kasideler içerisinde özellikle de bedeviler tarafından yazılan en iyi eser olarak öne çıkmıştır.⁸⁸ Lebîd muallakâsını gençlik döneminde söylemiş olup kuvvet, nazım ve ciddiyet

⁸⁵ Mustafâ Sâdik er-Râfiî, *Târîhu âdâbi'l-'Arab* (Kahire: Mektebetü'l-Îmân, 1940), 1/93; Dayf, *Târîhu'l-'edebi'l-'Arabî (el-'Asru'l-Câhili)*, 215; Öznurhan, "Arap Şiirinde Fahr Teması", 149-150.

⁸⁶ Aslan, "Lebîd b. Rebîa ve Muallâkası", 44.

⁸⁷ Sezer, "Lebîd b. Rebîa'nın Muallakâsında Doğal Ortam Tavirleri ve İmruu'el-Kays ve Tarafa ile Mukayesesi", 86.

⁸⁸ Süleyman Tülücü, "Büyük bir İslâm şairi: Lebîd", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (30 Haziran 1991), 177.

bakımından Mudar Kabilesi'nin şiirini temsil etmiştir.⁸⁹ Muallakâsında Câhiliye şiirinin metodunu kullanmıştır. Bu metotta kasideye önce nesib denilen bir bölümle başlanır sonradan şiirin esas konularına geçilir. Onun muallakâsında aşk ikinci plandadır.⁹⁰ Lebîd'in muallakâsı, Kâmil bahrinde yazılmış olup ez-Zevzenî'nin (ö. 486/1093) tespit ettiği kadarıyla 88 beyitten oluşmaktadır.⁹¹ Lebîd'in muallakâsında öne çıkan temalar; *nesîb*, *vasf*, *aşk*, *lehv* ve *fahr* şeklindedir. Bu çalışmada sadece fahr beyitleri ele alınacaktır. Burada fahr teması altına iki başlık açılarak şairin muallakâsındaki fahr beyitleri takdim edilecektir.

4.1. Kendi Özellikleriyle Övünme

Şair, daha önce de anlatıldığı gibi kendisine baba yadigarı olan cömertliğiyle övünmüştür. Bu özelliğini yalnızca muallakâsında değil, divanının farklı yerlerinde dile getirmiştir.⁹² Muallakâsında bahse konu olan övünme hususu ise yiğitliği, tehlikeli durumlarda herkesten önce çevik ve hızlı atıyla öne atılması, fakirlere ve komşulara yaptığı ikramlar ve ziyafetlerle ilgilidir.

Şair, aç ve yorgun olan yetim ve dul kadınların kendi çadırının iplerine sarılıp yardım istediklerini anlatmıştır. Onların bu halini, eskiden sahibi ölen devenin başı ve kuyruğu birbirine bağlanarak döne döne ölene kadar bırakıldığı tasvirini kullanmak suretiyle anlatmıştır. Bundan yola çıkarak çaresiz kalan kimselerin de kendisinden yardım istediğini ifade etmiştir. Yardım isteyenlerin durumlarını anlatarak cömertliğini dile getirmiş ve bununla gurur duymuştur.⁹³ Bedevi yaşamında dikkat çeken hususlardan birisi, kişinin canından çok sevdiği devesini

⁸⁹ el-Fâhûrî, *el-Câmi' fi Târîhi'l-edebi'l-'Arabî (el-edebu'l-kadim)*, 282; el-Gâlâyînî, *Ricâlü'l-muallakâti'l-'aşr*, 182-183; Özcan, “Lebîd b. Rabîa ve Muallakâ'sı”, 91.

⁹⁰ Ceviz vd., *Yedi Askı Arap Edebiyatının Harikaları*, 98; Tülüçü, “Büyük bir İslâm şairi”, 177.

⁹¹ ez-Zevzenî, *Şerhü'l-mu'allakâti'l-'aşr*, 156-157.

⁹² Tammâs, *Dîvân Lebîd b. Rebîa*, 15.

⁹³ Kafes, “Muallakâlarda Hayvan ve Bitki Tasviri”, 161.

kesmek zorunda kalmasıdır. Zira bedevi hayat şartlarında yiyecek bulmak oldukça zordur. Lebîd, kendi özelliklerinden bahsederken fakir ve garipleri doyurmak için devesini hiç tereddüt etmeden kestiğini övünerek anlatır.⁹⁴

Muallakâsında bu hususları dile getirdiği pasajlar; 62 ile 77. beyitler arasında geçmektedir: (el-Kâmil):

- 62- وَغَدَاةَ رِيحٍ قَدْ وَرَعْتُ وَقَرَّةَ
قَدْ أَصْبَحْتُ بِيَدِ الشَّمَالِ زَمَامَهَا
- 63- وَلَقَدْ حَمَيْتُ الْحَيَّ تَحْمِلُ شِكْبِي
فُرْطٌ وَشَاجِي إِذْ غَدَوْتُ لِجَامَهَا
- 64- فَعَلَوْتُ مُرْتَقِبًا عَلَى ذِي هَبْوَةٍ
حَرَجٍ إِلَى أَعْلَامِهِنَّ قَتَامَهَا
- 65- حَتَّى إِذَا أَلَقْتُ يَدًا فِي كَافِرٍ
وَأَجَنَّ عَوْرَاتِ الثُّغُورِ ظَلَامَهَا
- 66- أَسْهَلْتُ وَانْتَصَبْتُ كَجَذَعٍ مُنِيفَةٍ
جَزْدَاءَ يَحْصُرُ دُونَهَا جُرَامَهَا

62. “(Fakat ben her zaman içki içen bir müptela olmadığı için) fırtınanın koptuğu ve tamamen kuzey rüzgârının etkisinde olan soğukların yaşandığı zamanlarda kendimi içkiden alıkoymuşumdur. (Yoksullara ve yolculara deve keserek onlara yardımcı olup onlardan soğuşun etkisini kaldırmışumdur).

63. Ben kabilemi daima önde giden ve silahlarımı taşıyan hızlı atımla korudum. Bu atın üstünden indiğim zaman da onun yuları benim kuşağım oluyordu.

64. Öyle yüksek bir yere çıktım ki, (atımın tırnaklarının altından) kopan tozlar düşmanın bayraklarında (yahut dağlarında) görülüyordu.

65. (Güneş) elini geceye vermeye başladığında (gece yaklaştığında) ve sınırların tehlikeli yerlerini gecenin karanlığı örttüğünde,

⁹⁴ Sezer, “Lebîd b. Rebîa’nın Muallakâsında Doğal Ortam Tavirleri ve İmruu’el-Kays ve Tarafa ile Mukayesesi”, 89.

66. (Düşmanları gözetlemekte olduğum yüksek yerden) düzlüğe indim. Atım ise, yapraksız ve lifsiz yüksek bir hurma ağacının üzerindeki meyveleri toplamak isteyenleri yıldırان ve yüksek bir kola benzeyen boynunu uzatıverdi.

Yukarıdaki beyitlerde şair kendisi için kıvanç kaynağı olan cömertliğini anlatıyor. Câhiliye döneminde içki içmek çok yaygındı, Lebîd bu durumu cömertliğinin bir nişanesi olarak zikretmiştir. Aslında kendisi için içki vazgeçilmez değildir, zira o darda kalanlara yardım etmek suretiyle içkiye harcadığı malı ihtiyaç sahiplerine sarf etmiştir. Yine o, kabilesine karşı da çok cömerttir. Çünkü bineği ile her zaman onlara destek olur ve o hayvanın yularını elinde tutarak her daim sırtına binecek kadar hazırda bekliyor ki ihtiyaç anında en ön safta yer alabilsin.

Şair, devamında yine atıyla en yükseğe çıkarak uzakta olan düşmanlarının yüreklerine korku saldığını anlatmıştır. En nihayetinde güneş çekilip karanlık çökünce düşmanları gözetlemeye çıktığı tepeden ovaya indiğini ve bineğinin boynunu yukarı kaldırdığını anlatarak, kimsenin üzerindeki kahramanı indiremeye gücünün yetmediğini, dolayısıyla da onların zayıf olduklarını anlatmak istemiştir. Şair devamında aşağıdaki beyitlerle kendisini övmeyi sürdürmüştür.

67. رَفَعْتُهَا طَرْدَ النَّعَامِ وَشَلَّهَ حَتَّى إِذَا سَخَنْتَ وَخَفَتْ عِظَامُهَا

68. قَلَقْتُ رَحَالَتُهَا وَأَسْبَلُ نَحْرُهَا وَابْتَلُّ مِنْ رَبِّدِ الْحَمِيمِ جِزَامُهَا

69. تَرَقَّى وَتَطْعُنُ فِي الْعِنَانِ وَتَنْتَجِي وَرَدَ الْحَمَامَةَ إِذْ أَجَدَّ حَمَامُهَا

70. وَكَثِيرَةً غُرْبَاؤُهَا مَجْهُولَةٌ تَرْجِي نَوَافِلُهَا وَيُخْشَى دَامُهَا

71. غَلِبَ تَشَدُّدُ بِالذُّحُولِ كَانَتْهَا جُنُّ الْبَدِيِّ رَوَاسِيَا أَقْدَامُهَا

67. Atımı, deve kuşunun kovalaması (veya kovalanması) misali koşturdum. Atım iyice ısınıp kemikleri hafifleşip (süratle yola almaya başladığında),

68. (Hızlı koşması nedeniyle) eyeri yerinden oynadı. Boynundan yağmur gibi ter akmaya başladı. Köpüren terden de kayışı sırlıslam ıslandı.

69. Atım koşarken (keyfinden) dizginini kâh yukarı kâh öne kâh susuz ve yorgun sürüden suya inen güvercin gibi sol tarafa çekiyordu.

70. Birbirlerini tanımayan pek çok insanla dolu hem iyiliği beklenen hem de yergisinden çekinilen nice meclisler vardır ki,

71. (Bu mecliste aslanlar gibi) ensesi kalın, birbirlerine karşı içlerindeki kini döken ve Bedî (denilen yerin) cinleri gibi ayakları sabit (ve birbirleriyle mücadele etmekte kararlı olup ayak direyen) insanlar karşısında ben mücadeleye giriştim.

Bu beyitlerde atını çevik ve kıvraklığıyla meşhur olan deve kuşlarına benzetmiş, bineğini devedeği gibi koşturarak üstünde bulunan eyerin yamulduğunu, anlından da yağmur misali terler aktığını anlatmıştır. Daha sonra devesinin hızını güvercin sürüsü içinde susadıktan sonra içinde bulunduğu sürüyü terk ederek süratle suya kavuşmak için hamle yapan güvercine benzetmiştir. Sonraki beyitlerinde kendisinin konum bakımından yüksek meclislerde dahi olsa kavmini düşmanlarına karşı kralın huzurunda hiç kimseden çekinmeden mücadele ettiğini ve bu sayede hak ettikleri değeri aldıklarını anlatmıştır. Şair aşağıdaki beyitlerle kendisini övmeye devam etmiştir.

- 72 أَنْكَرْتُ بَاطِلَهَا وَبُؤْتُ بِحَقِّهَا عِنْدِي وَلَمْ يَفْخَرْ عَلَيَّ كِرَامُهَا
- 73 وَجَزُورٌ أَيْسَارٌ دَعَوْتُ لِحَقِّهَا بِمَعَالِقٍ مُتَشَابِهٍ أَجْسَامُهَا
- 74 أَدْعُو بَهْنَ لِعَاقِرٍ أَوْ مُطْوَلٍ بُذِلْتُ لِحِرَانِ الْجَمِيعِ لِحَامُهَا
- 75 فَالضَّيْفِ وَالجَارِ الْجَنِيبِ كَأَنَّمَا هَبَطَا تَبَالَةَ مُخْصِباً أَهْضَامُهَا
- 76 تَأْوِي إِلَى الْأَطْنَابِ كُلِّ رَذِيَّةٍ مِثْلِ النَّبِيَّةِ قَالِصٍ أَهْدَامُهَا
- 77 وَيُكَلِّوْنَ إِذَا الرِّيَّاحُ تَنَاطَوَتْ خُلْجاً تَمُدُّ شَوَارِعاً أَيَّتَامُهَا

72. Onların iddialarından geçersiz ve boş olanlarına karşı çıktım ve bana göre hak ne ise onu savundum. Onların en soyluları bile karşımda övünemediler.

73. Ben, arkadaşlarımı meysirde (kumarda) ortaya konulmaya layık nice kıymetli develeri, üzerindeki işaretler birbirine benzeyen kumar oklarıyla kura atarak kesmeye çağırılmışımdır. (Ben arkadaşlarıma et ikram ederken kumarda kazandığım etlere tenezzül etmeyip kendi develerimin etinden ikram etmişimdir.)

74. Bu oklarla, kısır veya yavrulu develeri kesmeleri için arkadaşlarımı davet etmişimdir ve kesilen develerin etleri arkadaşlarıma ve bütün komşulara dağıtılmıştır.

75. Böylece misafirler ve garip düşmüş komşular (benim ikramlarım sayesinde) kendilerini dümdüz, arazileri verimli Tebâle (adlı vadi)'ye inmiş sanırlar.

76. Belyye adı verilen develer gibi güçsüz ve mecalsiz kalmış, yoksulluktan sırtlarındaki elbiseler eskimiş ve kısalmış (bakımsız ve zayıf) pek çok dul, (kendilerine ikram ve iyilikte bulunmam için) çadırının iplerine sığınırlar.

77. Ve (kışın kuzey ve güney rüzgârı gibi) rüzgârlar karşılıklı estiğinde, (içindeki et suyu ile) küçük bir gölete benzeyen çanakların içine kendileri için kat kat et doldurulurken, yetimlerin bu çanaklara koşuşları yıkanmak için bir subaşına koşmalarına benzer.⁹⁵

Bu kısımdaki fahr şiirlerinde kralın huzurunda gerçekleşen olayda kendisinin doğru olanı savunduğunu dolayısıyla da hasımlarının kendisine verecek cevap bulamadıkları için suskunluğa mahkûm kaldıklarını ifade etmiştir. Devamında bu olayı terk edip yine övünme vesilesi olan cömertliğine vurgu yapmıştır. Onun burada dile getirmeye çalıştığı husus arkadaşlarına ve düşkün kimselere kazandıklarını gönül rızasıyla dağıtmasıdır. Yukarıdaki beyitlerde Lebîd, cömertlik iddiasında bulunan kimsenin bu uğurda neler yapması gerektiğini ve bu iddiasını gerçekleştirmek için canından çok sevdiği şeylerden feragat etmeyi bilmesi gerektiğini anlatmıştır. Ayrıca bu konuda kimsenin kendisiyle yarışamayacağını bedevî hayatın en değerli varlığı olan devesini keserek gösterdiğini gururlanarak ifade etmiştir.

⁹⁵ ez-Zevzenî, Şerhü'l-mu'allakâti'l-aşr, 185-190; Tammâs, Dîvân Lebîd b. Rebîa, 1/114-115; Ceviz vd., Yedi Askı Arap Edebiyatının Harikaları, 104-105; el-Hüsnî, Dîvânü'l-'Arap mevsi'atu Lebîd b. Rebîa, 67-77.

4.2. Kavminin Özellikleriyle Övünme

Lebîd, kendi hasletleriyle övündükten sonra muallakâsının son bölümünde kabilesini de övmeyi ihmal etmemiş, onlara intisabından duyduğu hoşnutluğu ve memnuniyeti dile getirmiştir. Kabilesinden bahsederken cömert, emanet ehli, akil sahibi ve yardım sever olduklarını zikretmiştir.⁹⁶ Kabilesi ile ilgili fahr pasajları muallakâsında 78 ile 88. beyitleri geçmektedir (el-Kâmil):

- 78- إِنَّا إِذَا التَّقَتِ الْمَجَامِعُ لَمْ يَزَلْ مِنَّا لِرَاؤُ عَظِيمَةً جَسَامُهَا
79- وَمُقَسِّمٌ يُعْطِي الْعَشِيرَةَ حَقَّهَا وَمُعَدِّمٌ لِحُقُوقِهَا هَضَامُهَا
80- فَضْلًا وَدُو كَرَمٍ يُعِينُ عَلَى النَّدَى سَمْحٌ كَسُوبِ رَغَائِبِ غَنَامُهَا
81- مِنْ مَعْتَرٍ سَنَّتْ لَهُمْ آبَاؤُهُمْ وَلِكُلِّ قَوْمٍ سَنَّةٌ وَإِمَامُهَا
82- لَا يَطْبَعُونَ وَلَا يَبُورُ فَعَالُهُمْ إِذْ لَا يَمِيلُ مَعَ الْهَوَى أَخْلَامُهَا
83- فَأَفْتَعُ بِمَا قَسَمَ الْمَلِيكُ فَإِنَّمَا قَسَمَ الْخَلَائِقُ بَيْنَنَا عَلَامُهَا

78. “(Biz öyle kimseleriz ki) kabile temsilcileri toplandığı zaman içlerinde aramızdan büyük işler başarmış ve herkesten üstün çıkmış biri mutlaka vardır.

79. Kabileye hakkını tam olarak veren ganimet paylaştırıcısı, kabile hukuku adına öfkelenerek homurdanan ve kendi hakkından feragat eden kimse bizdendir.

80. Bu kişi bütün bunları bir erdem olarak yapar. Cömertlik yapacak olan birine yardımcı olan kerem sahibi, yumuşak huylu ve iyi hasletleri kendisinde toplamış bulunan ve bunları ganimet bilen kimse de bizdendir.

81. (Bu erdemlere sahip olan kimseler) kendilerine (bu erdem yolları) babaları tarafından açılmış bir topluluğa mensupturlar. Zaten her topluluğun bir geleneği ve bir önderi vardır.

⁹⁶ Özcan, “Lebîd b. Rabîa ve Muallakâ’sı”, 92.

82. Onlar, arzularına göre hareket etmedikleri için ne namus ve haysiyetleri kirlenir ne de yaptıkları işler boşa gider.

83. Öyleyse Tanrının paylaştığına razı ol (ey düşman)! Çünkü aramızda iyi ve kötü huyları paylaştıran kimse (Tanrı), bunu (nasıl paylaştıracığını) en iyi bilendir.

Lebîd kendisini övdükten sonra bu beyitlerde mensubu olduğu kabilesini övmeye başlamıştır. Şair, kabileler bir mecliste toplandığı zaman o meclisin içinde kendi kabilesi içerisinde her kese üstün gelen birilerinin muhakkak var olduğunu anlatmıştır. Zira kavminin öyle bir topluluk olduğunu, kendi aralarında ganimet dağıtılırken hakkından feragat edecek kişilerin çok sayıda olduğunu ifade etmiştir. Sonra Lebîd diyor ki; biz cömertlik konusunda başaklarını kendimize tercih ederiz. Bu özellik bize atalarımızdan kalan en büyük hazine ve mirastır. Dolayısıyla da kimse bizimle kerem konusunda boy ölçüşemez. Durum bu iken o zaman Allah'ın taksim ettiği bu hükme razı olup bizimle yarışmaya kalkma.

وَإِذَا الْأَمَانَةُ قُسِمَتْ فِي مَعْشَرٍ أَوْفَى بِأَوْفَرٍ حَظَّنَا قَسَامُهَا -84

فَبِنَى لَنَا بَيْنًا رَفِيعًا سَمَكُهُ قَسَمًا إِلَيْهِ كَهْلُهَا وَغَلَامُهَا -85

وَهُمُ السُّعَاةُ إِذَا الْعَنْبِيرَةُ أَفْطَعَتْ وَهُمْ قَوَارِسُهَا وَهُمْ حُكَّامُهَا -86

وَهُمُ رَبِيعٌ لِلْمَجَاوِرِ فِيهِمْ وَالْمَرْمِلَاتِ إِذَا تَطَاوَلَ عَامُهَا -87

وَهُمُ الْعَنْبِيرَةُ أَنْ يُبْطِئَ حَاسِدٌ أَوْ أَنْ يَمِيلَ مَعَ الْعَدُوِّ لِأَنَامُهَا -88

84. Bir topluluk içerisinde güzel huylar dağıtılırken, bunları paylaştıran (Tanrı) en büyük payı bize vermiştir.

85. Tanrı bizim için yüksek bir şan ve şeref evi tesis etmiş, bizim yaşlılarımız da gençlerimiz de bu şeref evine yükselmiştir.

86. Kabilenin başına bir sıkıntı geldiği zaman bu sıkıntıyı gidermeye çalışanlar, kahraman süvariler ve (kabilede anlaşmazlık çıktığı zaman) hakemlik yapanlar da onlardır.

87. Onlar, komşularının ve (beklemek zorunda oldukları) bir yıllık süre kendilerine uzun gelen yoksul dul kadınların baharıdırlar.

88. Onlar, hasetçilerin kendilerini birbirlerine yardımdan alıkoymasına veya içlerinden bazı alçakların düşmanla birlik olmasına meydan vermemek için (genç ve yaşlı bütün) fertleri kenetlenip birlik olmuş bir topluluktur.”⁹⁷

Lebîd kavmiyle övünmeye devam ediyor ve şaire göre insanlar içerisinde güzel huylar taksim edilirken Allah’ın bu özelliklerden en büyük payı kendi kabilesine verdiğini anlatmıştır. Şair kendilerine bahsedilen bu hasletlerin genel olduğunu genç yaşlı demeden herkesin bunlara sahip olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca kavminin içinde bir sıkıntı çıktığında bu sayede onu hemen çözüme kavuşturduklarını, zira bunların hakemlik yeteneklerinin güçlü olduğunu ifade etmiştir.

Şair, devamında yine kabilesinin cömertlikleriyle övünür ve cömertlik uzun bir zaman gerektiriyorsa yine de ona sınıksız sarılmaya devam etiklerini anlatmıştır. Bu arada fitne çıkarmaya çalışan, düşmanla bir olup kendilerine zarar vermek isteyenler olduğu zaman kabilenin yekvücut olup buna mahal vermediklerini vurgulamıştır. Yukarıdaki şiirlerden de anlaşıldığı gibi şair için beyit yazmak demek kavminin faziletlerini anlatmak demektir.

Câhiliye döneminde kişi, kabilesinin güzellikleriyle övünür ve onlarla olan nesebinden dolayı kıvanç duyardı. Lebîd de yukarıdaki beyitlerde kabilesinin özelliklerini anlatarak onlarla ne kadar gurur duyduğunu en güzel şekilde dile getirmiş ve kabilesinin bu güzelliklerini sonraki nesillere aktararak ebedileştirmiştir.

Sonuç

Lebîd b. Rebîa, Câhiliye döneminde şiirin revaçta olduğu VI. yüzyılda dünyaya gelmiştir. Hem Câhiliye hem de İslâm döneminde şiir söylediği için muhadram

⁹⁷ Tammâs, *Dîvân Lebîd b. Rebîa*, 1/116; el-Hüsni, *Dîvânü'l-arap mevsûatu Lebîd b. Rebîa*, 77-81; ez-Zevzenî, *Şerhü'l-Mu'allakâti'l-Aşr*, 190-193; Ceviz vd., *Yedi Askı Arap Edebiyatının Harikaları*, 106.

şâirler arasında yer almıştır. Şair, Câhiliye Dönemi'nde gezgin biri olmak yerine kabilesinin şâiri olmayı tercih etmiş; fesahat ve belagatiyle kabilesine hizmet etmeyi amaç edinmiştir. Lebîd, Arap edebiyatında üçüncü tabaka şairleri arasında yer almıştır. Müslüman olduktan sonra da İslâm'ı en iyi şekilde yaşamaya gayret etmiştir. Şair, Müslüman olmadan önce verdiği sözlere ömrünün sonuna kadar sadık kalmış, en zor zamanlarda dahi sözünü tutmuştur. Her ne kadar Müslüman olduktan sonra şiir söylemediği iddia edilse de bu durum doğru kabul edilmemiştir. Zira divanında İslâm'ın ruhunu yansıtan ve Kur'an'dan iktibas sayılabilecek pek çok şiir mevcuttur.

Klasik dönem arap edebiyatında şair, kendisini ya da mensubu olduğu kabilesini düşmanlardan korumak istediğinde bunun için en etkili silah olan şiir sanatını kullanırdı. Câhiliye döneminde Araplar kazandıkları şan ve şereflerini korumak, kazandıkları zaferleri ebedileştirmek için şiirin fahr temasını kullanıyorlardı. Bu sebeple fahr şiirleri toplumun ahlakını sonraki nesillere aktaran birer vesika mesabesindeydi. Lebîd, yaşadığı dönemin etkisinde kalmış, o günün şiir temalarının tamamını kullanmıştır. Ancak onun fahr ve tasvir konusunda çöl şairleri arasında temayüz ettiği anlaşılmıştır. Şair fahr temasını yazdığı kasidelerde sıklıkla işlemiştir. Onun fahr temasına konu olan özellikleri; kendisinin ve kabilesinin sahip olduğu üstün ahlak, yardımseverlik, cömertlik, insanlar arasındaki hüküm verme kabiliyeti, yetim ve dul kadınlara sıkıntılı zamanlarda yardım etmek olmuştur.

Muallakâsındaki fahr beyitlerini ele aldığımız Lebîd'in bunları iki kısımda incelediğini gördük. Onun ilk olarak kendisini övmeye başladığını akabinde ise kabilesinin meziyetlerini anlatarak onları övdüğünü mülâhaza ettik. Kendisini överken kıvanç duyduğu hasletlerini ön plana çıkarttığını bunların; cömertlik, dostlarıyla yaptığı gece yolculuğu, aç insanları doyurması ve arkadaşlarıyla olan sıkı bağlarını anlatır. Daha sonra mensubu bulunduğu kabilesini övmeye başlar. Lebîd akrabalarını överken cömertliklerini, savaşlarda elde ettikleri zaferleri, iyilikleri ve kavmindeki önder şahsiyetlerinin çokluğunu zikretmiştir. Bu çalışmada sadece

muallâka esas alındığı için ilgili beyitlerle iktifa edilmiştir. Onun fahr temalı şiirleri daha ziyade kendisi ve kabilesi hakkında olmuştur.

Kaynakça

- Abdulvâhid, Saide Ali. *Binyetü'l-kasidetü'l-Câhiliyye*. Sudan: Ümmü Dermân Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2007.
- Abdu'n-Nûr, Cebbûr. *el-Mu'cemü'l-edebî*. Beyrut: Dârü'l-'İlm Li'l-melâyîn, 2. Basım, 1984.
- Annânî, Şeyh Ahmed İskenderânî-, Şeyh Mustafa. *el-Vasît fi'l-edebi'l-'Arab ve't-târih*, 1919.
- Askalânî, İbn Hacer. *el-İsâbe fi'temyîzi's-sahâbe*. çev. Naim Erdoğan. 7 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 2010.
- Aslan, Ahmet Turan. "Lebîd b. Rebîa ve Muallakası". *İlim ve Sanat Degisi* 21 (1988), 43-46.
- Bint Şâtî, Aişe Abdurrahmân. *Kiyemün cedidetün li'l- edebi'l -arabi'l-kadîm ve'l- müâsır*. Kahire: Dârü'l-Meârif, 2. Basım, 1970.
- Brockelmann, Carl. *Tarihu'l-edebi'l-'Arabî*. çev. Abdulhalîm Neccâr. 7 Cilt. Kûm: Darü'l-Kitâbi'l-İslâmî, 2005.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm Cu'fî. *el-Câmi'u's-sahîh*. İstanbul: el-Mektebetü'l- İslâmî, 1979.
- Çeviz vd., Nurettin. *Yedi Askı Arap Edebiyatının Harikaları*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 3. Basım, 2013.
- Cübûrî, Yahyâ. *Lebîd b Rebîa el-Âmirî*. Kuveyt: Dârü'l- Kalem, 1983.
- Cübûrî, Yahyâ. *Şi'rü'l-muhadramin ve eserü'l-İslâm'i fihî*. Bağdat: Mektebetü'n-Nahda, 1964.
- Cürçânî, Ali b. Muhammed Seyyid. *Mu'cemü't-ta'rîfât*. thk. Muhammed Siddîk el-Minşâvî. Kahire: Dârü'l-Fadîle, 2004.
- Çağatay, Neş'et. *İslâmdan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*. Ankara: Mars T. ve S.A.Ş Matbası, 1957.
- Çetin, Nihad M. *Eski Arap Şiiri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları No:1727, Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Enstitüsü, ts.

- Dayf, Şevkî. *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî (el-'Asru'l-Câhilî)*. Kahire: Dârü'l-Meârif, 11. Basım, 1960.
- Demirayak, Kenan. *Arap Edebiyatı Tarihi -I, Cahiliye dönemi*. Erzurum: Fenomen Yayınları, 2009.
- Durmuş, İsmail. "Fahr". 12/79. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Efendioğlu, Mehmet. "Muhadremûn". 30/395-396. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005.
- Enbârî, Ebu Bekir Muhammed b. Kâsım. *el-Muâlalâktü's-seb'*. Kuveyt: Mektebetü'l-Kuveyti'l- Vataniyye, 2003.
- Esat, Mahmut. *İslâm Tarihi*. İstanbul: Karaca Ofset Basımevi, 1983.
- Esed, Nâsirüddin. *Mesâdirü'ş-şiri'l-Câhilî ve kıymetuhâ't-târîhye*. Kahire: Dârü'l-Mea'rif, 1978.
- Fâhûrî, Hannâ. *el-Câmi' fi târîhi'l-edebi'l-'Arabî (el-edebu'l-Kadim)*. Beyrut: Dârü'l-Cîl, 1986.
- Fayda, Mustafa. "Câhiliye". C. 7. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Ferrûh, Ömer. *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-İlm li'l melâyîn, 4. Basım, 1981.
- Fırat, Murat. *Hassân b. Sâbit'in İslâm Sonrası Şiirlerinde Câhiliye Döneminin Etkileri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans, 2013.
- Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Ya'kûb. *el-Kâmûsü'l-muhît*. thk. Yusûf el-Bîkâî. Beyrut: Dârü'l-Fıkr, 1995.
- Gâlâyînî, Mustafa. *Ricâlü'l-muallakâti'l-'aşr*. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1. Basım, 1988.
- Güleç, İsmail. "İslâm'da Şiir ve Şâir Algısına Dair Kimi Tespitler". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 13 (2014), 1-22.
- Hâmid, Muhammed Cebr. *Lebîd b. Rebiâ hayâtuhu ve şîruh*. Kahire: Câmiatü'l-Ezher, Risâletü'l-Mâcîster, 1977.

- Hüsnî, Muhammed Ali. *Dîvânü'l-'arap mevsûatu Lebîd b. Rebîa*. Ebu Dabî: Dârü'l-kütübü'l-Vataniyye, 2012.
- İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim. *eş-Şi'r ve ş-suâra*. Kahire: Dârü'l-Hadîs, 1958.
- İbn Manzûr, Celaluddin Muhammed b. Mukerremü'l-Ensârî. *Lisânü'l-'Arab*. 20 Cilt. Kahire: Dârü'l-Meâ'rif, 1980.
- İbnü'l-Esîr. *Üsdü'l-ğabe fi ma'rifeti's-sahâbe*. Beyrut: Dâr İbn Hazm, 2012.
- İgnaz, Goldziher. *Klasik Arap Literatürü*. çev. Yüksel Azmi, Er Rahmi. Ankara: İmaj Yayınları, 1993.
- İsfahânî, Ebü'l-Ferec Alî b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Ahmed Kureşî. *el-Eğâni*. 25 Cilt. Kahire: Dârü İhyâü't-Türâsi'l-Ârabî, 1963.
- Kafes, Mahmut. "Muallakâlarda Hayvan ve Bitki Tasviri". *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 35 (2016), 145-164.
- Kayrevânî, Ebû Alî el-Hasen b. Reşîk. *el-Umde fi mehâsini's-ş-i'r ve âdâbih*. thk. Muhammed Muhyeddîn Abdulhamîd. 2 Cilt. Kahire: Dârü'l- Cîl, 5. Basım, 1981.
- Kureşî, Muhammed b. Ebi'l-Hattab Ebû Zeyd. *Cemheretü eş'ari'l-'Arab fi'l-Câhiliyyeti ve'l-İslâm*. Kahire: Mat'baa'tu nahdati Mısır, ts.
- Külsûm, Âmr b. *Dîvân Âmr b. Külsûm*. thk. İmîl Bedî Yakûp. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arbî, 1991.
- Muhamed, Sirâcüddîn. *el-Fahru fi's-ş-i'ri'arbî*. Lübnan: Dârü'r-Râtib, 1. Basım, 2011.
- Özcan, Halil. "Lebîd b. Rabîa ve Muallakâ'sı". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23 (2010), 81-94.
- Özdemir, Abdurrahman. *Eski Arap şiirinin zirve isimlerinden biri Lebîd b. Rabîa el-Amiri ve Divanı*. Ankara: Araştırma Yayınları, 1. Basım, 2007.
- Özmen, Feriha. "Dönemin Şiirlerinden Örneklerle Câhiliye Araplarında Ahlak". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 1/3 (01 Eylül 2012), 300-328.
- Öznurhan, Halim. "Arap Şiirinde Fahr Teması". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (2006), 149-160.
- Râfî, Mustafâ Sâdik. *Târîhu âdâbi'l-'Arab*. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Îmân, 1940.

- Sezer, İsmail Hakkı. “Lebîd b. Rebîa’nın Muallakâsında Doğal Ortam Tavirleri ve İmruu’el-Kays ve Tarafa ile Mukayesesi”. *Nüşa* 12/34 (2012), 79-102.
- Soyyığıt, Osman Zeki. *el-Edebü’l-’Arabî*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2015.
- Tammâs, Hamdû. *Dîvân Lebîd b. Rebîa*. Beyrut: Dârü’l-Ma’rife, 2004.
- Tehânevî, Muhammed Ali. *Mevsûatu keşşâfî istilâhâtî’l-fünûn ve’l-ulûm*. thk. Alî Dahrûc. 2 Cilt. Lübnan: Mektebet Lübnan, 1996.
- Tülücü, Süleyman. “Büyük bir İslâm şairi: Lebîd”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (30 Haziran 1991).
- Tülücü, Süleyman. “Câhiliye Kelimesinin Mana ve Menşei”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (1980), 279-285.
- Tülücü, Süleyman. “Lebîd b. Rebîa”. 27/121-122. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Tülücü, Süleyman. “Muallakât”. 30/310-312. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005.
- Uteybî, Bedriyye Münevver. *el-Esâlibü’l-inşâiyye fi şî’ri Lebîd b. Rebîa*. Mekke: Câmiatü Ümmü’l-Kurâ, Risâletü’l-Mâcîster, 2009.
- Ürün, Ahmet Kâzım. *Klasik Arap Edebiyatı*. Konya: Çizgi Kitapevi, 1. Basım, 2015.
- Yolcu, Mehmet. “Lebîd b. Rebîa ve Tevhide Çağırın Şiiri”. *Hikmet Yurdu* 1/2 (2008), 111-140.
- Yûsuf, Hüsnî Abdulcelîl. *el-Edeb’l-câhilî, kadâyâ ve funûn ve nusûs*. Kahire: Müessetü’r-Risâle, 2001.
- Zevzenî, Ebu Abdillâh el-Hasan b. Ahmed. *Şerhü’l-mu’allakâti’l-’aşr*. Beyrut: Mektebetü’l-Hayât, 1983.
- Zeyyât, Ahmet Hasan. *Târîhu’l-edebi’l-’Arabî*. Kahire: Dâr Nehdat Mısır li’t-Tab’ ve’n-Neşr, 1977.